

10. Mianowski J. Powtórka z rozrywki. Niezależność mediów publicznych w Polsce – realna możliwość, czy niedościgły postulat // Form Dziennikarzy. – nr 88/89/90. – Warszawa, 2008. – S. 58 – 59.

11. Mielczarek T. Monopol. Pluralizm. Koncentracja. Środki komunikowania masowego w Polsce w latach 1989 – 2006. – S. 147.

12. Polak R. Media lokalne a demokracja lokalna / Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania. – Rzeszów, 2005. – S. 105 i 117.

13. Sonczyk W. Media w Polsce. Zarys problematyki // Szkolne i Pedagogiczne. – Warszawa, 1999. – S. 29.

УДК 37.015.31:5(091)(438)

Edyta Wolter

WYCHOWANIE EKOLOGICZNE W LITERATURZE DRUGIEJ RZECZYPOSPOLITEJ

Екологічне виховання в літературі Другої Речі Посполитої

Перший записаний на папері початок мислення в категоріях екології в Європі бере свій початок з праць Гіппократа (бл. 460 до н.е. – бл. 370 до н.е.) – давньогрецького мислителя, визнаного „батьком” європейської медицини.

Гіппократ, лікуючи людей, вірив у лікувальну силу природи: життя в гармонії з природою, перебування на чистому повітрі і в здоровому кліматі.

Аристотель в праці „Метеорологіка” зазначив вплив клімату на здоров’я людини.

Римський лікар Гален Клавдій (130-бл. 200) написав про загрозу для здоров’я у зв’язку з отруєнням повітря і води.

Поняття екологічна освіта почало функціонувати з 1969 року після оголошення рапорту генерального секретаря Організації Об’єднаних Націй Сітху У. Танта „Людина і її середовище”.

У польській системі шкільної освіти у 1978 році в програмі десятирічної школи в 1-3 класах впроваджено новий предмет „Суспільно-природне середовище”.

В період Другої Речі Посполитої (польська держава відроджена в 1918 році після 123 років окупації), Міністерство релігійних вірувань і громадського просвітництва доручило підготувати програму біології у загальних і середніх школах м. ін. Зофії Бохушевіч, Дельфіне Гаювней, Максиміліянові Хеільперн, Людвікові Ф. Яксе Биковському, Вацлавові Єзерському. В рамках цього предмету формують екологічну свідомість з допомогою знання про екосистему і середовище життя людини. Особливий акцент робиться на емоційному зв’язку з природним довкіллям і охороною рідного краю.

У період Другої Речі Посполитої предмет „охорона природи і екологічне виховання”, передусім, викладали ботаніки, зоологи, геологи, які, проводячи наукові дослідження, усвідомлювали цінність знань про природне середовище, екологічне виховання, охорону природних засобів.

Filozofia przyrody zapoczątkowała dzieje filozofii europejskiej. Starożytni Grecy wyraz kosmos [31, 43-35] utrwalali odnosząc go do wszechświata. Według Talesa z Miletu (624 – 548 p.n.e.) wszystko powstało z wody (pierwsza teoria filozofii przyrody); według Anaksymandra (610 – 547 p.n.e.) świat jest bezkresem (apeiron) – wyłanianiem przeciwieństw (ciepło – zimno, suchość – wilgotność), które rozdzielają się w chwili swego zaistnienia. Anaksymenes z Miletu (ok. 585 – 525 p.n.e.) uznał powietrze za źródło wszelkiego życia. Heraklit z Efezu (ok. 540 – 480 p.n.e.) twierdził, iż podstawową formą materii jest ogień – twórca świata i ludzi. Według Pitagorasa (580 – 500 p.n.e.) wszystko jest liczbą (przyroda jest opisywalna matematycznie). Według doktryny filozoficznej – atomizmu (Demokryt) materia składa się z atomów. Dla Platona (Arystoklesa; 428 – 348 lub 347 p.n.e.) harmonia i piękno świata są harmonią, pięknem żywego organizmu – przyroda jest cieniem świata idei (idealizm). W doktrynie Arystotelesa (384 – 322 p.n.e.) człowiek jest częścią przyrody – racjonalność tkwi w istocie rzeczy (esencjalizm), według Kartezjusza (Rene Descartes, 1596 – 1650) – racjonalność przyrody przejawia się poprzez wiedzę racjonalną (racjonalizm metodologiczny). Gottfried Wilhelm Leibnitz (1646 – 1716) stwierdził, że gwarantem racjonalności przyrody jest Bóg. Według Isaaca Newtona (1642 – 1727) racjonalność przyrody, to jej matematyczność. Natomiast Immanuel Kant (1724 – 1804) uogólnił, iż racjonalność świata to racjonalność ludzkiego poznania [36, 23-228]. Przytoczone przykłady obrazują ujęcia filozofii przyrody – różne sposoby rozumienia racjonalności przyrody w dziejach wyjaśniania mechanizmów rządzących wszechświatem. W starożytnej refleksji filozoficznej – źródle kultury europejskiej – przeważał kosmocentryzm [30, 35] człowiek stanowił część przyrody.

Utrwalone na piśmie początki myślenia w kategoriach ekologicznych w Europie sięgają dzieł Hipokratesa z Kos (ok. 460 – 377 p.n.e.) – lekarza greckiego, uznanego za „ojca” medycyny europejskiej. Hipokrates leczył wierząc w uzdrawiające siły przyrody (życie w harmonii z przyrodą, przebywanie w czystym powietrzu i zdrowym klimacie). Arystoteles w dziele pt. „Meteorologica” wskazał wpływ klimatu na zdrowie człowieka, a rzymski lekarz Claudius Galen (130 – ok. 200) pisał o zagrożeniu zdrowia z powodu skażonego powietrza i wody [2, 7].

Ponieważ nie jest celem tego artykułu wyjaśnienie genealogii świadomości ekologicznej, pragnę jedynie podkreślić, iż świadomość przyrody, jej wpływu

na życie ludzkie, oraz świadomość więzów łączących człowieka z przyrodą [70] w poznaniu potocznym – towarzyszyły od zawsze. Natomiast pojęcie ekologia wprowadził niemiecki badacz zoolog, entuzjasta Karola Darwina – profesor uniwersytetu w Jenie – Ernst Haeckel (1834 – 1919), w dziele pt. „Generelle Morphologie der Organismen” – w 1866 r [46]. W XX wieku pojęcie ekologia nie dotyczy jedynie wiedzy biologicznej o związkach organizmów zwierząt z ich środowiskiem. Ekologia jest wiedzą interdyscyplinarną o człowieku, florze, faunie – jako elementach całości ekosystemu, wzajemnych relacjach w siedliskach i ekosystemach (organizmach w miejscu ich życia). Ekologia człowieka różni się od ekologii roślin, ekologii zwierząt, ekologii mórz i oceanów, ekologii lasu, ekologii krajobrazu, ponieważ nie ogranicza się jedynie do problematyki przyrodniczej, lecz implikuje także relacje z systemem kulturowym [69].

Środowisko jest układem stosunków przyrodniczych, ekonomicznych, społecznych i kulturalnych, w którym żyje człowiek [28]. Według Floriana Znanieckiego (1882 – 1958) ekologia ludzka (społeczna) powinna być badana z uwzględnieniem „współczynnika humanistycznego” [71], ponieważ poszczególne społeczności mogą mieć odmienne wyobrażenia i systemy wartości dotyczące ekologii, środowiska społecznego i przyrodniczego.

Pojęcie edukacja ekologiczna zaczęło funkcjonować dopiero od 1969 r., po ogłoszeniu raportu sekretarza generalnego ONZ Sithu U. Thanta pt. „Człowiek i jego środowisko”. W polskim systemie szkolnym wychowanie środowiskowe (ekologiczne) występowało o wiele wcześniej – hasłowo, jako ochrona przyrody, środowiska naturalnego. Realizowane było w ramach następujących przedmiotów: przyroda, geografia, historia, literatura, było elementem krajoznawstwa.

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego prace nad programem biologii w szkołach powszechnych i średnich powierzyło m.in. Zofii Bohuszewicz, Delfinie Gayówniej, Maksymilianowi Heilpern, Ludwikowi F. Jaxie Bykowskiemu, Wacławowi Jezierskiemu. W ramach tego przedmiotu kształtowano świadomość ekologiczną za pomocą wiedzy o ekosystemach i elementach środowiska życia człowieka oraz dzięki rozwijaniu emocjonalnej więzi z otoczeniem naturalnym, ochroną [67, 89] rodzinnego krajobrazu – w związku z ogółem przeżyć, wrażeń, spostrzeżeń, myśli, uczuć i pragnień ludzkich o środowisku życia człowieka.

Organem doradczym Ministra WRiOP w 1919 r. stała się Tymczasowa Państwowa Komisja Ochrony Przyrody (od 1925 r. Państwowa Rada Ochrony Przyrody), która dążyła do wprowadzenia nauczania ochrony środowiska przyrodniczego do programów szkolnych.

Ludwik Jaxa Bykowski (1881 – 1948) pisał, iż celem nauczania biologii w szkole powszechnej jest zbliżenie uczniów do świata istot żywych oraz kreowanie pozytywnych emocji wobec przyrody ojczystej, poszanowanie rodzinnego krajobrazu. Natomiast cele nauczania biologii w szkołach średnich ogólnokształcących dotyczą zrozumienia konieczności poszanowania życia we wszelkich jego przejawach wraz z wdrażaniem uczniów do ochrony przyrody – zwłaszcza ojczystej. Bykowski był zwolennikiem ochrania zabytków przyrody, opieki nad ptakami, zwierzętami (zwłaszcza zimą). Twierdził, iż przyrodoznawstwo trzeba łączyć z wychowaniem patriotycznym, religijnym, etycznym – aby uszlachetniać człowieka. Zachęcał do organizowania wycieczek dydaktycznych, tworzenia przyrodniczych muzeów lokalnych (nawet w szkołach), zakładania przyszkolnych ogródków – które stanowią mogą środki dydaktyczne w pracy z dziećmi i młodzieżą.

Troskę o ochronę przyrody łączył z troską o zdrowie fizyczne i umysłowe „...ku odrodzeniu narodowemu” [1, 113], podczas wycieczek przyrodniczych [5, 48]. Według Ludwika Jaxy Bykowskiego wycieczki przyrodnicze sprzyjają wychowaniu patriotycznemu (kształtowaniu hartu uczuć patriotycznych [16, 15]). Są ujęte w programie nauczania dzieci, aby umożliwić zaobserwowanie i zrozumienie wzajemnych związków i praw rozwoju [21, 14] poszczególnych elementów biosfery z życiem człowieka, zjawisk zachodzących w świecie przyrody [20, 2]. Dzięki wycieczkom można zobaczyć kwitnienie drzew owocowych w sadzie i ogrodzie, zaobserwować życie stawu [9, 26] – źródle zjawisk biologicznych w walce o byt i współistnienie; zaobserwować zjawiska klimatyczne, wodne źródła naturalne, różnorodność piasku i minerałów; wpływ działalności człowieka w środowisku naturalnym – w związku z regulacją rzek, potoków, uprawą roli, formowaniem nasypów, dróg, mostów. Jaxa Bykowski zachęcał nauczycieli – wychowawców do organizowania wycieczek przyrodniczo – krajoznawczych [22, 101], które stanowią wartościowe uzupełnienie wiedzy przyrodniczej, geograficznej, historycznej, literackiej, archeologicznej i z zakresu sztuki podczas nauki w szkole. Łączą wychowanie patriotyczne „...piękności kraju ojczystego...” z kreowaniem pozytywnego stosunku do środowiska, ochrony okazów przyrody. Sprzyjają zrozumieniu znaczenia środowiska przyrody w prawidłowym rozwoju człowieka (np. spożywanie wody źródlanej w górach) oraz w „...zrównoważeniu...” [22, 99] osobowości. Natomiast zdobyte doświadczenia na podstawie obserwacji np. żabiego skrzeku, ruchu planktonu, świecenia świetlika świętojańskiego, sezonowego przelotu ptaków, owocowania drzew, gromadzenia kolekcji mineralogiczno – geologicznych, wraz z fotografiami, notatkami i rysunkami przyrodniczych darów natury, stanowią przesłankę dla twórczej działalności dydaktyczno – wychowawczej w zakresie kształtowania harmonijnych relacji z przyrodą, poszanowania życia, budowania związków uczuciowych – zwłaszcza

z przyrodą ojczystą, umiłowania rodzinnego krajobrazu, ochronie ojczystych zasobów naturalnych [23, 47-60].

Według L. Jaxy Bykowskiego podczas wycieczek szkolnych – przyrodniczych, regionalnych, krajoznawczych należy łączyć problematykę ochrony przyrody z troską o zdrowie człowieka. Chodzi o pogodę ducha, zdrowy humor, równowagę psychofizyczną [14, 4], wytrwałość, samodzielność uzasadniania tez [11, 3], łączenie doświadczeń eksploracyjnych [18, 55] teoretycznych i praktycznych z dobrym żartem, który gdy ma związek z omawianą problematyką podczas zajęć szkolnych jest bardzo dobrym środkiem dydaktycznym – mnemotechnicznym [7, 149].

Jaxa Bykowski zachęcał nauczycieli do pracy nad sobą, aby nauczyli się szukać „prawdy jasnego promienia! (...) nowych, nieodkrytych dróg” [10, 11]. W swoich dziełach cytował cenne przesłanie Piotra Skargi – „więcej się uczeń u tego mistrza nauczy, na którego robotę patrzy, niż u tego, który mu o nauce mówi” [12, 1]. Zachęcał do wysiłku pracy intrapersonalnej [8, 3], poszanowania zasady równouprawnienia płci [15, 13], różnic indywidualnych – jako wyrazu odmiennych zainteresowań, uzdolnień, aspiracji, temperamentów [24, 3], uwarunkowań kulturowo – społecznych [6, 19] grup etnicznych, społecznego zróżnicowania, które może być zdaniem Bykowskiego źródłem doskonałości [13, 25].

Jaxa Bykowski podkreślił wartość zharmonizowanej współpracy w odkrywaniu wartości dóbr przyrody – szkoły z domem rodzinnym oraz instytucjami wychowania pośredniego, takimi jak np. muzea przyrodnicze [9, 26], aby umożliwić dzieciom i młodzieży wszechstronną aktywność na rzecz ochrony zabytków przyrody [19, 16] oraz zdobywania psychofizycznej sprawności dzięki ruchowymi na świeżym powietrzu.

Dobroczynny wpływ wychowania fizycznego, zabaw [57, 6], w zbliżeniu człowieka z przyrodą [58, 15] propagował Eugeniusz Piasecki (1872 – 1947). Twierdził, iż trzeba wychowywać przez ćwiczenie ciała i kontakt z przyrodą – piękno krajobrazu, roślin, zwierząt, minerałów, promieni słonecznych.

Wartość wychowania do harmonijnych relacji człowieka z otoczeniem naturalnym uznał Jan Danysz (1860 – 1928). Pisał, iż „ewolucja nie zna rewolucji” [29], trzeba dążyć do powszechnej harmonii w stosunkach społecznych oraz współdziałać w ewolucji środowiska życia człowieka, ze względu na miejsce człowieka w przyrodzie.

Stanisław Kopczyński (1873–1933) – wyjaśnił natomiast wychowanie zdrowotne w kształtowaniu umiejętności, nawyków, postaw warunkujących zachowanie i doskonalenie zdrowia, stosowaniu higieny w życiu osobistym i społecznym. Ważnym elementem procesu wychowania zdrowotnego – w jego ujęciu – jest wszechstronny rozwój fizyczny (uprawianie gimnastyki), harmonijne [44; 45] rozwijanie umysłu wychowanka – w związku z pięknem

dóbr naturalnych ziemi ojczystej. Zachęcał do pieszych wycieczek na świeżym powietrzu, wśród i pól i lasów oraz w górach i na morskich wybrzeżach, oraz zadrzewiania [37] posiadłości szkolnej. Drzewa, krzewy i inne rośliny, pochłaniając kwas węglowy oczyszczają powietrze, poza tym kształtują estetykę otoczenia.

Według Władysława Osmolskiego (1883–1935) źródłem zdrowia człowieka jest słońce, powietrze i ruch na łonie otoczenia przyrodniczego (gimnastyka naturalna [52, 34]). Aleksander Patkowski (1890–1942) podkreślił wartość atmosfery etycznej (jako metody wychowania [54, 46]) w związku z otoczeniem przyrody [53; 54], edukacją regionalną w kształtowaniu osobowości człowieka.

Aleksander Janowski (1866–1944) zachęcał swoich młodych czytelników do zdobywania wiedzy krajoznawczej, aby uczyli się kochać ojczyznę oraz mądrze korzystać z jej dóbr naturalnych. Pisał „Polska – to wielka rzecz! odurza woń kwitnących bzów, śnieżnych jaśminów i róż. Słodki zapach lip, gdy przesłodkiego wieją wonie cudu, balsamem łagodzi duszę. Miesza go figlarny wiatr z żywicznym powiewem lasu i odurzającą wonią macierzanki z rozprażonego pola. Drzące niezabudki, dzika mięta i tataraki rozlewają też swoje wonie z nad szemrzającej rzeczułki, a wszystko splata się i miesza w jakiś przedziwny obłok wonności...” [39, 28-29]. W publikacjach Janowskiego znajdują się malownicze opisy piękna przyrody ojczystej, dóbr naturalnych – takich jak morze, las, bursztyn [38, 37-43]. Autor ubolewał, że choć polskie drogi wysadzone zostały drzewami, to społeczeństwo nie umie jeszcze tych drzew szanować [41, 13], współuczestniczyć w ochronie przyrody. Ten problem podjął w opublikowanych jeszcze przed odzyskaniem niepodległości pogadankach krajoznawczych, podkreślając związek życia człowieka z otoczeniem naturalnym [42].

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej wychowanie ekologiczne – jak już wspomniałam realizowano na lekcjach z przyrody, geografii [59], rysunków, języka ojczystego, historii. Treści programowe uwzględniały poznanie środowiska, zagadnienia regionalizmu [47, 64], ochronę przyrody [50, 34-35], krajoznawstwo. Za pomocą prostych ćwiczeń dydaktyczno – wychowawczych dzieci uczyły się wrysowywania w mapy drzewostanów, parków, ogrodów botanicznych i rezerwatów przyrody, opiekowania się ptactwem (dokarmianie zimą), poznawały cele ochrony przyrody i jej praktyczne zastosowanie. Podczas tras wycieczkowych, pogadank dydaktycznych, dyskusji w kołach zainteresowań kształtowano umiejętność wycieczkowania – przebywania wśród natury „czynienia z nich obrońców przyrody oraz zabytków kultury i pracy ludzkiej” [51, 5].

Wiedzę o ochronie przyrody łączono z kulturą duchową, zwłaszcza narodu polskiego. Wśród czasopism, stanowiących materiał do dyskusji o środowisku

życia człowieka należy wymienić: „Ziemię”, „Wisłę”, „Wszehświat”, „Kosmos”, „Lud”, „Pamiętnik fizjokratyczny”, „Przyrodę i technikę”, „Orli lot”, „Zdrowie”, „Przewodnik Higieniczny”, „Przegląd Pedagogiczny”. Natomiast wśród autorów książek przyrodniczych dla dzieci i młodzieży należy wymienić: M. Arctównę, J. Chrzęszczewską, B. Dyakowskiego, A. Dygasińskiego, K. Ewalda, A. W. Goullda, J. Warnkównę, M. Weryho, M. Brzezińskiego, W. Haberkantównę, R. Kiplinga, A. Kuczyńską, K. Kulwiecia, K. Prószyńskiego, J. Rostafińskiego, K. Skarzyńską, M. Stefanowską, B. Tarczyńskiego, W. Umińskiego, A. Zaborowskiego.

Celem książek było przekazywanie wiedzy przyrodniczej oraz uwrażliwienie duszy dziecięcej na los zwierząt. Były to także książki zagranicznych autorów, które tłumaczono na język polski. Egzemplifikację stanowią prace francuskiego przyrodnika Jana Henryka Fabre (1823–1915), który jako zamiłowany badacz przyrody (przede wszystkim owadów i zwierząt) napisał dziesięciotomowe dzieło pt. „Pamiętniki entomologa”. Pracował także jako nauczyciel w wiejskiej szkole, prowadząc zajęcia również podczas niedzielnych wycieczek, gdy dzieci zbierały rośliny, układały zielniki, podpatrywały życie owadów. Fabre jest autorem licznych dydaktycznych pogadanek dla dzieci o życiu owadów pożytecznych i szkodliwych. Jego prace wykorzystywała w przygotowaniu podręczników Zofia Bohuszewiczówna (1884 – 1953). Podkreśliła, iż Fabre miłował przyrodę [3, 7], twierdził, że jest niewyczerpanym źródłem wiedzy. Z. Bohuszewiczówna wraz z H. Rotowską i M. Górską była także tłumaczką jego książek, pogadanek dla dzieci w formie dialogu. Są to pogadanki dydaktyczne o owadach, roślinach uprawnych, zwierzętach jadowitych [33], zwierzętach pożytecznych (sprzymierzeńcach człowieka). Bardzo ważnym celem wychowawczym tych pogadanek jest kształtowanie szacunku dla zwierząt, ponieważ są pożyteczne dla człowieka [32].

Fabre przekazując wiedzę o życiu owadów, zwierząt – uczył je kochać, badać życie, „badać duszę zwierząt w najwznioślejszych jej przejawach, badać ją przy śpiewie ptaków, pod szafirowym sklepieniem nieba” [34, 6]. Przekazywał dzieciom wiedzę o życiu: nietoperzy, jeży, kretów, ptaków drapieżnych, ptaków owadożernych, szczurów, węży, jaszczurek, żab, ropuch. Nauczał „nie ciskajcie kamieniami w ropuchę, gdyż czyniąc to, pozbawicie ogród dzielnego obrońcy...”.

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej jako środek dydaktyczny wykorzystywano również w pracy z dziećmi przetłumaczone na j. polski prace Alfreda Edmunda Brehma (1829 – 1884) [4], Roberta Baden – Powella [48, 12], w których łatwo można zauważyć promowanie konstruktywnych postaw wobec przyrody, ochraniać zwierząt, nauki przyrodoznawstwa, uczenia się współżycia ze środowiskiem naturalnym.

Celem wychowania „...wykawkowego...” według Marii Chmielowskiej jest zdrowie ciała i duszy „wykapka nie jest obozowaniem, ani wycieczką. Jest to zbiórka od dwu do siedmiu harcerzy, którzy po prostu wykapnęli do ogrodu, parku, na ulicę lub jeszcze trochę dalej” [25, 3], poznają drzewa, życie ptaków i zwierząt – wiedzę leśną podczas tych spontanicznych doświadczeń przyrodniczych, które sprzyjają zdrowiu ciała i duszy (zdrowa dusza w zdrowym ciele [35, 6]).

W Rzeczypospolitej międzywojennej publikowano liczne opowiadania przyrodnicze dla dzieci, za pomocą których przekazywano wiedzę o ekosystemie stawu [27] (współistnieniu jego okolicznych mieszkańców: kaczki, ślimaki, żaby, komary, rośliny wodne, ptactwo nadbrzeżne), łąki (współistnieniu: kreta, dżdżownicy, bociana, świerszcza, pająka, trzmiela, ropuchy, motyli, trawy i kwiatów). Opowiadania przyrodnicze uwrażliwiały duszę dziecięcą na piękno przyrody oraz wartość ludzkiej pracy na łące, ponieważ „...łąki stanowią ważne bogactwo rolnika (...) Ten jednak, komu udało się w słoneczny czerwcowy poranek podpatrzeć tajemnicę kwitnienia traw, powie z pewnością, że widział coś pięknego, wielkiego, choć nie było tam blasków i woni” [27].

Kończąc przypomnę, iż naukowe podstawy polskiej idei ochrony przyrody oraz wychowania ekologicznego stworzył Jan Gwalbert Pawlikowski (1860–1939). Jako duchowy „...ojciec...” polskiej ochrony przyrody jest także autorem tłumaczeń ustaw zagranicznych [56, 121] oraz polskiego ustawodawstwa ochronnego. Pawlikowski twierdził, że przepisy prawa to jeszcze nie ochrona przyrody, podkreślił wartość popularyzowania idei ochrony przyrody wśród społeczeństwa polskiego, wychowania społeczeństwa do postaw ekologicznych. Proces kształcenia – jego zdaniem – powinien być realizowany w różnorodnych formach [55, 12]: podróże przyrodnicze, wycieczki, zrzeszenia lub sekcje (turystyczne, ochrony zwierząt), kółka przyrodnicze, towarzystwa krajoznawcze i miłośników przyrody. Pawlikowski wyjaśnił świadomość ekologiczną – w aspekcie prądu kulturowego, ponieważ w przyrodzie są arcydzieła o wartości porównywalnej dziełom artystycznym. Stanowią skarb kultury.

Problematykę ochrony przyrody realizował Władysław Szafer (1886–1970). W licznych publikacjach naukowych przekazywał wiedzę o środowisku naturalnym [64, 81], dewastacji kosodrzewiny jako lasu ochronnego [65, 13], celach ochrony przyrody w Polsce. Adam Wodziczko (1887–1948) jako botanik stał się współtwórcą polskiej teorii ochrony przyrody. Twierdził, że przyroda jest wychowawczynią przyszłych pokoleń, jako „...ukochane oblicze naszej ojczyzny...” [68].

Wychowanie ekologiczne współkreował także Marian Sokołowski (1894–1939), profesor Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Jest

autorem rozpraw naukowych i licznych prac popularyzujących – przede wszystkim przyrodę tatrzańską. Sokołowski twierdził, że trzeba społeczeństwo wychować do dojrzałego współżycia z przyrodą [60, 21]. Dostrzegł konieczność realizowania problematyki z zakresu ochrony przyrody w pracy dydaktyczno – wychowawczej, przede wszystkim w ramach zajęć z przyrody, geografii, historii, literatury – rozważając osobny przedmiot kształcenia poświęcony tej problematyce [62, 4]. Ze względu na walor wychowawczy Sokołowski cenił wycieczki do rezerwatów przyrodniczych, parków natury, do lasu, aby poznawać zabytki przyrody „...stare dębowe gaje, w których odprawiali kapłani ofiary, a królowie sądy...” [61, 79].

Sokołowski dostrzegł potrzebę przygotowania przez Ministerstwo WRiOP podręcznika, który służyłby nauczycielom i uczniom – w realizowaniu osobnego przedmiotu z zakresu ochrania przyrody, wychowania ekologicznego w szkole [63, 1-3].

Rekapitulując uogólnię, iż w okresie Drugiej Rzeczypospolitej problematyka ochrony przyrody, wychowania ekologicznego była wyjaśniana przede wszystkim przez botaników, zoologów, geologów, którzy prowadząc badania naukowe, przygotowując publikacje uświadamiali wartość wiedzy o środowisku naturalnym, wychowaniu ekologicznym, chronieniu zasobów naturalnych. Na łamach czasopism naukowych, popularno – naukowych publikowano liczne artykuły z zakresu ochrony przyrody oraz edukacyjne wraz z informacjami bieżącymi o konferencjach naukowych, odczytach, przepisach prawnych (ustawodawstwo ochronne polskie i zagraniczne) – szerząc w ten sposób wiedzę ekologiczną, promując wartość wychowania ekologicznego społeczeństwa polskiego – w powiązaniu z wychowaniem patriotycznym, zdrowotnym, obywatelskim.

LITERATURA

1. *Bernadzikiewicz T.* Znaczenie ławek szkolnych i prawidłowych postaw ciała. Wydanie drugie przerobione i powiększone z 45 rycinami (przedmowa dr E. Piasecki, docent Hygieny szkolnej na Uniwersytecie Lwowskim). – Lwów, 1914.
2. *Bieńkowski T.* U początków myślenia ekologicznego // Sympozjum Ekologia człowieka – historia i współczesność. – Warszawa, 16 – 17 listopada 1993 streszczenia. – Warszawa, 1993.
3. *Bohuszewiczówna Z.* W świecie owadów (według H. Fabre) z 31 rycinami i 3 tablicami barwnymi. – Warszawa, 1922.
4. *Brehm A. E.* Z życia naszych szkodników i sprzymierzeńców z 11 rycinami (tłum. H. Rotowska i Z. Bohuszewiczówna), Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin, 1927. – 101 s.

5. *Bykowski Jaxa L.* Profesor Uniwersytetu Poznańskiego, Monografia gminy szkolnej im. Marjana Łomnickiego. Odbitka z „Przeglądu Socjologicznego” 1933. – Poznań, 1933, t. 3. – S. 48.
6. *Bykowski Jaxa L.* Antropologiczne podstawy wychowania. Odbitka z „Encyklopedii wychowania”. – Warszawa, 1933.
7. *Bykowski Jaxa L.* Figle i psoty młodzieży szkolnej. Odbitka z „Kwartalnika Psychologicznego” 1933, t. 4. – Poznań, 1933.
8. *Bykowski Jaxa L.* Kształcenie charakteru. – Lwów, 1919.
9. *Bykowski Jaxa L.* Lwów i okolica jako teren przyrodniczych obserwacji i wycieczek. – Warszawa, 1926.
10. *Bykowski Jaxa L.* O godności stanu nauczycielskiego. – Kraków, 1928.
11. *Bykowski Jaxa L.* Podręcznik do zajęć praktycznych z dziedziny psychologii dla gimnazjów i seminarjów nauczycielskich. Lwów – Warszawa, 1925.
12. *Bykowski Jaxa L.* Praca naukowa nauczyciela jako ważny czynnik pracy dydaktycznej. Odbitka z „Czasopisma Przyrodniczego”. – Łódź, 1933.
13. *Bykowski Jaxa L.* Próba charakterystyki naszej młodzieży w związku z postulatami wychowania narodowego. – Warszawa, 1933.
14. *Bykowski Jaxa L.* Przewodnik do ćwiczeń fizjologicznych w zakresie szkoły średniej. – Lwów – Warszawa, 1923.
15. *Bykowski Jaxa L.* Przyczynek do badań eksperymentalnych nad zagadnieniami koedukacji. Odbitka z „Muzeum”. – Lwów, 1935.
16. *Bykowski Jaxa L.* Rola i zadania polskiego studenta (dodatek: A. Wolniewicz, Rzut oka na oryazacje ideowe młodzieży akademickiej). – Poznań, 1942.
17. *Bykowski Jaxa L.* Stosunki rasowe wśród naszych abiturientów gimnazjalnych. Odbitka z „Przeglądu Antropologicznego” 1932. – Poznań 1933. – t. 4. – 34 s.
18. *Bykowski Jaxa L.* Wskazówki metodyczne do zajęć praktycznych z dziedziny psychologii. – Lwów – Warszawa, 1925.
19. *Bykowski Jaxa L.* Współdziałanie domu i szkoły w wykształceniu przyrodniczym młodzieży. – Lwów – Warszawa, 1933.
20. *Bykowski Jaxa L.* Współdziałanie szkoły w badaniach fenologicznych oraz szczegółowy program pracy. Odbitka z „Muzeum”. – Lwów – Warszawa, 1922.
21. *Bykowski Jaxa L.* Wycieczka szkolna na Litwę i do Królestwa. Przyczynek do metodyki szkolnych wycieczek krajoznawczych. – Lwów, 1919.
22. *Bykowski Jaxa L.* Wycieczki szkolne, Zamość, 1920.
23. *Bykowski Jaxa L.* Wycieczki szkolne. Wydanie drugie rozszerzone i dostosowane do obecnego systemu szkolnego. – Lwów, 1939.
24. *Bykowski Jaxa L.* Zharmonizowanie pracy w szkole średniej i wyższej, Odbitka z „Czasopisma Przyrodniczego”. – Łódź, 1933. – z. 5 – 7.

25. *Chmielowska M.* Wykapka. Podręcznik harcerskiego wycieczkowania. – Warszawa, 1935.
26. *Chrzęszczewska J., Haberkantówna W.* Opowiadania przyrodnicze I Staw z 26 rysunkami, Wydanie trzecie. – Warszawa – Kraków – Lublin – Łódź – Paryż – Poznań – Wilno – Zakopane, 1925.
27. *Chrzęszczewska J., Haberkantówna W.* Opowiadania przyrodnicze II Łąka z 44 rysunkami, Wydanie trzecie poprawione. – Warszawa 1929. – S. 46 i 48.
28. *Cichy D.* Dylematy kształcenia dorosłych dla wdrażania zrównoważonego rozwoju, w: Problemy XXI wieku uwarunkowania społeczno – pedagogiczne wychowania do zrównoważonego rozwoju, red. J. W. Czartoszewski, E. Grott. – Warszawa, 2007.
29. *Danysz J.* Geneza energii psychicznej. Zarys filozofii biologicznej, (tłum. W. M. Kozłowski, przedmowa J. Payot). – Lwów – Warszawa, 1923.
30. *Darowski R.* Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów. – Kraków, 2008.
31. *Dolęga J. M.* Ekofilozofia i jej otulina, w: Rozmaitości ekofilozofii, red. A. Skowroński. – Olecko, 2006.
32. *Fabre J. H.* Nasi sprzymierzeńcy. Pogadanki o zwierzętach pożytecznych (tłum. Z. Bohuszewiczówna i M. Górka). – Lwów – Warszawa, 1925.
33. *Fabre J. H.* Szkodniki. Pogadanki o owadach szkodliwych z ilustracjami (tłum. Z. Bohuszewiczówna). – Lwów – Warszawa 1925. – S. 48 i nast.
34. *Fabre J. H.* Z życia owadów. Pisma wybrane z „Souvenirs Entomologiques”, Wydanie drugie (tłum. Z. Bohuszewiczówna i M. Górka). – Lwów – Warszawa, 1925.
35. *Gebethnerówna J., Filipowicz A., Majkowski J.* Gimnastyka metodyczna dla szkół, Wydanie drugie przejrzone i uzupełnione z 91 rysunkami w tekście. – Warszawa, 1922.
36. *Heller M.* Filozofia przyrody zarys historyczny. – Kraków, 2007.
37. Higiena szkolna podręcznik zbiorowy dla kierowników szkół nauczycieli i lekarzy szkolnych, red. S. Kopeczyński. – Warszawa, 1921. – S. 29 i nast.
38. *Janowski A.* Nad polskim morzem z 12 rysunkami. – Warszawa, 1919.
39. *Janowski A.* Nasza ojczyzna. – Warszawa, 1919.
40. *Janowski A.* Pierwiastek narodowy w nauczaniu geografii. Rzecz wygłoszona na posiedzeniu Sekcji Geograficznej Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego 17 września 1915 r. – Warszawa, 1915.
41. *Janowski A.* Po 10 latach niepodległości. – Warszawa, 1928.
42. *Janowski A.* Pogadanki krajoznawcze, Podręcznik do początkowej nauki krajoznawstwa z 20 rycinami. – Kraków, 1916.
43. *Jaxa Bykowski L.* Dydaktyka nauk biologicznych (zoologii i botaniki). Odbitka z „Encyklopedii wychowania”. – Warszawa, 1936.

44. *Kopczyński S.* Opieka higieniczno – lekarska nad dzieckiem normalnym w szkole // *Zagadnienia opieki nad macierzyństwem, dziećmi i młodzieżą w Polsce* / red. B. Krakowski. – Warszawa, 1929.
45. *Kopczyński S.* Szkice higieniczno – wychowawcze (z dziedziny higieny domowej i szkolnej). Lwów – Warszawa, 1923. t. 2. – S. 13.
46. *Kowalska K.* Zoologia // *Zarys dziejów nauk przyrodniczych w Polsce*, red. K. Maślankiewicz. – Warszawa, 1983. – S. 361. W publikacjach naukowych funkcjonuje także data 1869.
47. *Litwin A.* Organizacja nauczania w szkołach powszechnych niższych stopni. – Warszawa, 1932.
48. *Lord R.* Baden – Powell of Gilwell, Skauting dla chłopców. Wychowanie dobrego obywatela metodą puszczańską (przedmowa Z. Trylski). – Warszawa, 1938.
49. *Niemcówna S.* Kraków. Krajoznawstwo część druga. Atlasik konturowy do ćwiczeń. – Lwów – Warszawa, 1932. – 48 s.
50. *Niemcówna S.* Metodyka pracy w kołach krajoznawczych młodzieży. Biblioteka „Orlego lotu” nr 1. – Kraków, 1921.
51. *Osmolski W.* Hygiena w harcerstwie. – Lublin, 1918.
52. *Patkowski A.* Sandomierskie Góry Świętokrzyskie (przedmowa E. Kwiatkowski). – Poznań, 1938. – 239 s.
53. *Patkowski A.* Wychowanie pokolenia w duchu demokratycznej idei współdziałania. – Warszawa – Łódź, 1922.
54. *Pawlikowski J. G.* Ogólny rzut oka na istotę ochrony przyrody, jej znaczenie, zadania i sposoby realizacji. – Warszawa, 1932.
55. *Pawlikowski J. G.* Prawo ochrony przyrody. – Kraków, 1927.
56. *Piasecki E.* Badania nad genezą ćwiczeń cielesnych. – Poznań, 1922.
57. *Piasecki E.* Cele wychowania fizycznego II wydanie, (przedmowa H. Grabowski). – Kraków, 2000.
58. *Polackówna M.* Atlasy krajoznawcze. Przewodnik metodyczny (województwa: Lwowskie, Stanisławskie, Tarnopolskie). – Lwów – Warszawa, 1925. – S. 3, 36.
59. *Sokołowski M.* Chrońmy przyrodę ojczystą i jej zabytki. – Kraków, 1924.
60. *Sokołowski M.* Nasz las. – Warszawa – Wilno, 1938.
61. *Sokołowski M.* O wprowadzeniu ochrony przyrody do nauczania szkolnego. – Kraków, 1925.
62. *Sokołowski M.* Ochrona przyrody w szkole. Wartość idei ochrony przyrody w wychowaniu i kształceniu młodzieży. – Kraków, 1927.
63. *Szafer W.* Statystyka kwiatów w zespołach roślinnych. Osobne odbicie ze Sprawozdań Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności. – Kraków, 1927.
64. *Szafer W.* W obronie kosodrzewiny. Odbitka z „Lasu Polskiego” 1932, nr 10. – Warszawa, 1932.

65. Tokarczyk R. Klasycy praw natury (przedmowa J. Zajadło). – Lublin, 2009. – S. 39 i nast.
66. Tuszyńska L. Diagnoza edukacji środowiskowej społeczności lokalnych w wybranych regionach Polski. – Warszawa, 2008.
67. Wodziczko A. Ochrona przyrody w najbliższej okolicy Poznania, „Ochrona Przyrody” 1927, z. 7, s. 56 i nast.
68. Wolański N. Ekologia człowieka. Wrażliwość na czynniki środowiska i biologiczne zmiany przystosowawcze. – Warszawa, 2008. – t. 1. – S. 5.
69. Wolter E. Historyczne aspekty edukacji ekologicznej w Polsce. – Warszawa, 2006. – 298 s.
70. Znaniecki F. Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1938, z. 1, passim.

УДК 37.013.43

Agata Magda Łukasiewicz

EDUKACJA MIĘDZYKULTUROWA ZJAWISKO SPOŁECZNE WYWOŁUJĄCE NASTĘPSTWA EDUKACYJNE

Міжкультурна освіта як суспільне явище, що породжує освітні наслідки

Культура є цілісним способом життя, характерним для даного співтовариства, котре складається з усього того, що люди роблять, мислять і мають як члени суспільства.

Класифікація культур є наслідком поділу на такі людські співтовариства, де кожне творить відповідну для себе культуру і живе згідно з особистими цінностями, проявляє відповідні для себе взірці поведінки.

Міжкультурність – це суспільне явище, яке породжує також відповідні освітні наслідки, а. також одне з сучасних явищ, що досить активно розвивається – міграції, переміщення націй і рас зумовили змішання культур.

Міжкультурна освіта пов'язана з ростом процесу демократизації суспільного життя. Громадяни мають право до прояву індивідуальності, оригінальності. Ця освіта має за мету сформувати взаємоузгодженість у рамках культурних відмінностей, починаючи від субкультур особистих суспільств, а закінчуючи культурами географічно віддалених держав.

Міжкультурна освіта – це модель освітньої діяльності, яка передбачає потреби різних культурних груп, котрі проживають у відповідному середовищі і мотивує їх до активної участі у суспільному житті, а також започатковує діалог, спонукає до виходу за межі особистої культури.